

Відгук

Офіційного опонента на дисертацію Хоми Івана Ярославовича «Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

До недавнього часу малодослідженою сторінкою новітньої історії України була громадська, військова та політична діяльність Євгена Коновальця. Ще за життя Є. Коновалець став символом системної та цілеспрямованої національно-визвольної боротьби за утвердження та відродження української державності. Попри те, що ця постать є достатньо відомою українському суспільству, дослідники не наважувались на комплексне дослідження. Мабуть до ключових причин можна віднести те, що життя та діяльність Є. Коновальця проходило в різних містах та державах, а більша частина національно-державницької праці пов'язана з управлінням підпільними революційними силами, які свою діяльність здійснювали конспіративно. Отже, очевидним викликом була проблема з джерельним матеріалом. Одночасно, без комплексної праці важко досягнути не тільки масштабність ініціатив і проектів Є. Коновальця у вітчизняній історії, але також силу українського підпілля в міжвоєнний час на окупованих українських землях і в Європі загалом.

Іван Хома наважився провести комплексне дослідження національно-державницької діяльності Євгена Коновальця від початкової школи і до останніх днів життя. Список публікацій свідчить, що це багатолітня науково-дослідна робота. У результаті вдалось представити до захисту докторську дисертація, яка відповідає всім вимогам для такого рівня кваліфікаційної роботи. Зміст дослідження, узагальнення, висновки, список джерел, історіографії та додатки показують, що автор не формально підійшов до написання дисертації та виконання всіх необхідних вимог, а намагався зрозуміти особливості та закономірності громадської, військової та політичної діяльності Є. Коновальця.

У «Вступі» аргументовано показано актуальність досліджуваної проблеми, чітко та зрозуміло визначена мета та сформульвані завдання. Об'єкт та предмет дисертації відповідають процесам історії України першої половини ХХ ст. учасником та творцем яких був Є. Коновалець. Хронологічні рамки прив'язані до народження та смерті Є. Коновальця, а географічні межі охоплюють всі простори його діяльності. Наукова новизна достатньо об'єктивна та переконлива. Апробація результатів дослідження демонструє, що Іван Хома давно займається дослідження національно-державницької діяльності Є. Коновальця і поступово вводив результати у науковий обіг через участь в наукових заходах, монографії, науково-популярні праці та наукові статті, у тому числі і в рейтингових наукових періодичних виданнях. Практичне значення відповідає змісту дисертації, тобто результати знадобляться під час дослідження та вивчення політичної, військової та дипломатичної історії України.

Дисертація складається з п'яти розділів, кожен з яких, окрім другого, має від двох до чотирьох підрозділів. Це є демонстрацією того, що автор добре володіє проблемою. Загалом дослідження проведено за хронологічно-проблемним принципом. Перший розділ традиційно присвячено історіографії та джерельній базі. Зокрема, аналіз історіографії за проблемно-хронологічним принципом свідчить, що Іван Хома перший, хто комплексно дослідив постать Є. Коновальця. Сильною стороною дисертації є джерельна база. Більшість документів вперше введено в науковий обіг, як і фактичний матеріал, який було залучено з опублікованих у збірниках документів. Зокрема, у дисертації використано неопубліковані джерела з архівів України, Польщі, Канади та США. Зокрема, в роботі використано матеріали з фонду Є. Коновальця, що зберігається в Осередку української освіти та культури у Вінніпезі (Канада). Серйозним джерельним підсиленням є періодика та спогади.

Теоретико-методологічна основа дисертації визначається аналізом певних методологічних конструкцій, конкретних методів, термінів і понять. Цей науковий інструментарій дав змогу автору скласти відповідну структуру роботи. Зокрема, методологія вивела автора на необхідність у роботі врахувати різні аспекти освіти. Саме про це йдеться в третьому розділі дисертації

«Передумови, основні напрями та досягнення в громадсько-політичній діяльності напередодні Першої світової війни», який складається з двох підрозділів. Іван Хома представив навчання в початковій школі, гімназії та університеті. Вказано всі предмети, вчителі та викладачі. Фактично ця навчальна схема підходить всім українським громадсько-політичним діячам, які почали свій шлях у активне національне життя на початку XX ст. в Австро-Угорщині. Оправданою є така деталізація, адже показує, що українське національне життя та визвольний рух творили люди з ґрунтовною освітою. Окрім того, у третьому розділі розкрито громадську діяльність та перші політичні кроки Є. Коновальця. Вперше цілісно показано його присутність у керівному складі філії товариства «Просвіти» імені М. Шашкевича, Українського студентського союзу та Української національно-демократичної партії. Відповідно, не викликає заперечення висновки про Є. Коновальця, як лідера організованого українського молодіжного руху напередодні Першої світової війни. Результати цього розділу проєктують розуміння, чому Є. Коновалець у подальших процесах став ключовою постаттю загальноукраїнських національно-визвольних процесів.

Наступний період діяльності Є. Коновальця автор пов'язує з Першою світовою війною та Українською національною революцією **«Досвід Першої світової війни та участь в Українській національній революції (1914–1921 рр.)»**. Події війни та російський полон розкрито поверхнево. Автор був обмежений в джерельній та історіографічній базі. Натомість діяльність у 1917–1920 рр. досліджено детально. Зокрема, досліджено інтеграцію Є. Коновальця в державотворчі процеси у Києві через волонтерську та гуманітарну діяльність, а також створення з побратимами військової формації Січових стрільців. Щодо Січових стрільців, то І. Хома показує, що командиром Є. Коновальця обрали побратими, а загалом Січові стрільці стали першим його досвідом зі створення нової структури та організації управлінських процесів. Маємо можливість розуміти, що запорукою успіху стають засади управління, які запозичив з громадського життя. Цей досвід реалізовував через Стрілецьку раду та періодичні видання, які супроводжували всі проєкти Є. Коновальця. З роботи

слідуює, що він не обмежився командуванням, а присутній і в політичному житті Києва, зокрема виступає лідером українців з Австро-Угорщини. Належну увагу приділено участі в антигетьманському повстанні та спробам залучити Є. Коновальця до подій у Львові в листопаді 1918 р. І. Хома достатньо критичний в оцінці цих подій. Важливим досягненням є аналіз військово-адміністративної діяльності у Києві після антигетьманського повстання та роль у Акті Злуки. Тут також, автор дисертації критично підходить до оцінки подій. Новими фактами наповнено ініціативи Є. Коновальця та побратимів під час перебування в таборі для інтернованих у Луцьку, а також згодом у Празі та Відні зі створення восени 1920 р. нового військового з'єднання для Армії УНР з інтернованих та військовополонених для війни з більшовиками. Також новизною вирізняється історія зі створенням Української Військової Організації (УВО) у Празі. Особливо цікаво, що вже тоді Є. Коновалець основну ставку в отриманні фінансування революційної діяльності пов'язував з українською еміграцією в США. Насамкінець, у цьому розділі автору вдалось показати коли і за яких обставин Є. Коновалець покинув Армію УНР і приступив до пошуку свого місця у подальших революційних подіях.

У п'ятому розділі дисертації **«У пошуках нових форм та методів боротьби за відновлення української державності»** досліджено сімнадцять років життя та діяльності Є. Коновальця у Відні, Львові, Берліні, Женеві, Римі та інших містах. Зокрема, детально розкрито пошук місця серед розбалансованих українських національних сил для подальшої політичної діяльності за відродження державності під час проживання у Відні восени 1920 р. – влітку 1921 р. Далі ретельно досліджено повернення до Львова та діяльність у місті до листопада 1922 р. Якщо проблема утвердження його на посаді керівника УВО більш-менш відома в історіографії, то науковою новизною є легальна громадсько-політична діяльність у «Просвіті» та УНТП, а також участь у гуманітарних ініціативах. Згадав І. Хома і про одруження з Ольгою Федак. Загалом, він постає ключовою постаттю у тогочасному політичному житті Галичини. До цього етапу діяльності у дисертації багато

уваги приділено співпраці з А. Мельником. Виокремлено ініціативи з написання історії Січових стрільців.

Наступним етапом, який виділяє І. Хома, є вимушений виїзд Є. Коновальця в Німеччину, де він утвердив управління УВО за кордоном, у Галичині заснував крайовий провід, змагався за УВО з урядом ЗУНР та повернувся до керівництва організацією. Новизною відзначаються дані про тимчасовий відхід Є. Коновальця від керівництва УВО. Не оминув увагою автор підозри в отриманні фінансування з СРСР. В оцінці цих подій автор педантичний, адже залучив невідомий раніше лист Є. Коновальця, де він згадує про цей час в історії УВО. Поверхнево висвітлено діяльність на чолі УВО в 1925 – 1926 рр. Помітним є брак джерельного матеріалу. Так само фрагментарно згадується співпраця з Литвою, яка надавала дипломатичну підтримку та паспорти Є. Коновальцю, його сім'ї та деяким членам УВО та ОУН.

Далі у дисертації аналізується процес комунікації Є. Коновальця з представниками різних українських націоналістичних організацій та початок створення єдиної націоналістичної сили. Іван Хома показує, що для реалізації цієї ідеї Є. Коновалець вдався до створення Проводу, тобто чергової колективної структури в якій процес об'єднання став колективною справою. Очевидно, що це було важливим чинником, який сприяв створенню та подальшій діяльності ОУН. Цілком погоджуємось з І. Хомою, що в тогочасній ситуації, провести об'єднання багатьох українських національних сил міг тільки Є. Коновалець. Достатньо уваги приділено взаєминам з Д. Донцовим.

Подальше дослідження показує, що Провід під керівництвом Є. Коновальця в еміграції став потужною інформаційною силою з інформування світу про події на окупованих українських землях, генератором міжнародної діяльності з дипломатичними колами різних країн світу, контролював бойову активність УВО-ОУН в Галичині, залучав кошти на організаційну діяльність тощо. Розкрито, що основна фінансова підтримка для ОУН надходила з США та Канади. І. Хома зрозумів феномен Є. Коновальця у співпраці з крайовим середовищем, особливо з покоління народженим у першій декаді XX ст. Серед них, С. Бандера, С. Ленкавський, Р. Шухевич інші.

Відносини з ними виключили конфлікти та розкол. Розкрито періоди піднесення та очевидної кризи в діяльності Проводу та ОУН загалом. Ця криза була спричинена вбивством Б. Перацького в 1934 р. Науковою новизною вирізняється аналіз радянських спецоперацій для проникнення в Провід та вбивство Є. Коновальця. І. Хома показує, що було декілька спецоперацій. Одна відома та пов'язана з П. Судоплатовим, а інша націлена на деморалізацію, втрату психологічної стійкості Є. Коновальця. Загалом, на основі доступних джерел, прослідковано підготовку радянськими спецслужбами та скоєно вбивство Є. Коновальця. Насамкінець, показано, що правдиву інформацію про Є. Коновальця світу доніс Є. Онацький.

У висновках дисертант показав результати дослідження, які відповідають поставленим завданням. Крім того, висновки є продумані та логічні. Доповнюють роботу додатки, де І. Хома подав маловідомі особисті речі Є. Коновальця та дві зведені таблиці засідань Стрілецької ради, а також різних нарад, конференцій, зустрічей Проводу та членів УВО і ОУН. Як наслідок бачимо кількість важливих зустрічей, перелік учасників та питання, які обговорювались та приймалися. Загалом результати дослідження свідчать, що здобувачу наукового ступеня доктора історичних наук вдалося досягнути визначеної мети, вирішити поставлені завдання і системно, комплексно розкрити національно-державницьку діяльність Євгена Коновальця. Дисертація відзначається актуальністю, науковою новизною, залученням великої кількості джерел, фактичного матеріалу та їх глибоким аналізом. У результаті маємо заповнену чергову прогалину в українській історіографії.

Реферат на рукопис дисертаційної кваліфікаційної роботи належним чином відображає зміст дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертацію І. Я. Хоми, слід звернути увагу на деякі недоліки та висловити зауваження і пропозиції:

1. Доцільно в історіографії було б відзначити, як позиціонує або трактує діяльність Є. Коновальця зарубіжна історіографія, особливо польська.

2. Аналізуючи термін **«Наддніпрянина»** І. Хома не опирається в своїх твердженнях на жодне наукове дослідження. Виглядає, що це довільна інтерпретація автора дисертації.

3. Вважаємо, що в підрозділі 4.3. **«Військово-адміністративна діяльність у Києві та участь у війнах з більшовицькими та білогвардійськими силами Росії»** на сторінках 207-219 автор надмірно деталізує перебіг бойових дій на більшовицько-українському фронті за участі Січових стрільців.

4. У підрозділі 5.3 **«Утворення та розгортання діяльності Організації українських націоналістів у еміграції»** побіжно згадується ставлення Проводу ОУН під керівництвом Є. Коновальця до українського державного центру УНР. Одночасно відсутній дослідницький матеріал, який б узагальнено показав погляди керівництва УНР на діяльність ОУН і навпаки.

5. Вважаємо, що підрозділ 5.3. можна було поділити на два окремі підрозділи. Для прикладу першу частину присвятити діяльності в 1929 – 1934 рр., а другу з кінця 1934 р. і до вбивства Є. Коновальця в травні 1938 р. Це б сприяло легшому прочитання та засвоєнню матеріалу.

6. У тексті іноді зустрічаються технічні помилки, невдалі стилістичні зврати, вирази та словосполучення.

7. Поза увагою автора залишилися такі сучасні дослідження як : (Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія. Львів, 1999. С. 118; Каталог студентів Михайла Грушевського Львівського університету / Упоряд. В. Тельвак, В. Качмар, С. Журавльов. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – 356 с.).

Однак висловлені зауваження та пропозиції не мають принципового значення і не впливають на загальну високу оцінку дисертації, що є оригінальним, самостійним дослідженням актуальної і недостатньо вивченої історичної проблеми, відповідає спеціальності 07.00.01 – історія України та профілю Спеціалізованої вченої ради, до якої представлено роботу для публічного захисту.

Зазначене дає підстави зробити висновок, що дисертація «Національно-державницька діяльність Євгена Коновальця» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, виконаним із дотриманням вимог пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а його автор – Хома Іван Ярославович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,

проректор з науково-педагогічної роботи та соціальних питань

і розвитку Львівського національного університету

імені Івана Франка

КАЧМАР Володимир Михайлович

